

rek davetini başlatmıştır. XVI. yüzyıl ortalarında mehdilik iddiasıyla ortaya çıkan Şeyh Alâî, Cavnpur'da (Jaunpur) Mehdevîler adlı grubun liderliğini üstlenen Seyyid Muhammed Cavnpurî, Bâbürlü Hükümdarı Ekber Şah devrinde Bedahşan'da ortaya çıkan Kübrevî Şeyhi Seyyid Muhammed Nurbahş ve İngiliz sömürge idaresi zamanında mehdî olduğunu iddia ederken sonraları bir tür nebî olduğunu ileri süren Mirza Gulâm Ahmed Hindistan'da ortaya çıkan tanınmış mehdilik iddialıdır.

XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyıl başlarında Afrika'da sömürgecilige karşı çıkmak ve İslâm'ı yaymak için mehdilik düşüncesinden faydalanan önemli hareketler görülmüştür. 1881'de Sudan'da mehdilik iddiasında bulunan Muhammed Ahmed el-Mehdî ile bundan kısa bir süre sonra Somali'de ortaya çıkan Muhammed b. Abdullah Hasan, mehdiliğini iddia ederek Avrupalı sömürgecilere karşı bir cihad hareketi başlatan önemli şahsiyetlerdir. Muhammed Cum'a da 1941 yılında Ni-jerya'da Ijebu-Ode şehrinde mehdiliğini ilân etmiştir. Günümüzde de zaman zaman mehdilik iddiasıyla ortaya atılan şahıslara rastlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

el-Müsned, I, 84; III, 21, 22; IV, 126, 127; İbn Mâce, "Muqaddime", 6, "Fiten", 34; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 5, "Mehdî", 1; Tirmizî, "İlim", 16, "Fiten", 53; Hassân b. Sâbit, *Divân*, Tunus 1281, s. 24; Ferezdak, *Divân* (nşr. Abdullah İsmâil es-Sâvî), Kahire 1936, s. 7, 88, 544; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 245; Sa'd b. Abdullah el-Kummî, *el-Makâlât ve'l-Fırak* (M. Cevâd Meş-kûr), Tahran 1963, s. 27, 28; Nevbahtî, *Fıraku's-Şif'a*, s. 26-27, 61, 67-70, 88-89; Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; Mes'ûdî, *et-Tenbih ve'l-işraf* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1967, s. 314; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *et-Tezkire fi aḥvâl'l-mevtâ ve umûr'l-âhire* (nşr. Ebû Süf-yân Mahmûd b. Mansûr), Medine 1417/1997, II, 449-471; İbn Haldûn, *Muqaddime*, II, 725-758; Ahmed Emîn, *el-Mehdî ve'l-Mehdeviyye*, Kahire 1951, tür.yer.; P. M. Holt, *The Mahdist State in the Sudan*, Oxford 1958, s. 37-57; Aynî İlhan, *Mehdilik*, İzmir 1976, tür.yer.; W. M. Watt, *Islamic Political Thought*, Edinburgh 1968, s. 124-125; Abdülaziz A. Sachedina, *Islamic Messianism*, New York 1981, tür.yer.; Abdülmeccid en-Neccâr, *el-Mehdî İbn Tümert*, Beyrut 1403/1983, tür.yer.; J.-O. Blichfeldt, *Early Mahdism*, Leiden 1985, tür.yer.; G. van Vloten, *Emevî Devrinde Arab Hâkimiyeti, Şîa ve Mesih Akidesi Üzerine Araştırmalar* (trc. Mehmed Said Hatiboğlu), Ankara 1986, s. 65-80; Y. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1987, II, 56, 76, 92; Mustafa Öz, *İmamîyye Şiasında Onikinci İmam ve Mehdi İnanç*, İstanbul 1995, s. 77-83; W. Madelung, "al-Mahdi", *EI²* (İng.), V, 1230-1238; D. S. Margoliouth, "Mahdi", *ERE*, VIII, 336-340.



MUSTAFA ÖZ

MEHDİYE

(المهدية)

Fas'ın Atlas Okyanusu sahilinde tarihi bir şehir.

Başşehir Rabat'ın 30 km. kuzeydoğusunda Sebû ırmağının sol kenarındaki vadiye hâkim, denizden 150 m. yükseklikteki sarp kayalıklar üzerinde kurulmuştur. Şehrin milâttan önce V. yüzyılda Fenikeliler veya Kartacalılar tarafından ticarî amaçlarla tesis edildiği ileri sürülmektedir. IV. (X.) yüzyıl Arap tarihçileri Sebû ırmağının denize döküldüğü yerde Ma'mûre (Halku'l-ma'mûre, Halkusebû) adlı bir şehrin varlığından bahsederler. Ebû'l-Kâsım ez-Zeyyânî bu şehrin, IV. (X.) yüzyılın sonuna doğru Fas'ın Güney Atlantik kısmında geçici bir süre hüküm süren Berberî Benî İfren kabilesi tarafından 326'da (938) kurulduğunu kaydeder. Murâbit Hükümdarı Yûsuf b. Tâşfîn kumandasındaki Lemtûne kabileleri burayı ele geçirerek yağmalayınca camisi ve surlarından başka geriye bir şey kalmamıştı.

VI. (XII.) yüzyılda Fas'a hâkim olan Muvaahhidler Devleti'nin kurucusu Abdülmü'min el-Kûmî tarafından burada yeni bir şehir inşa edildiği ve şehre yakınında bulunan ormanın adından dolayı Ma'mûre denildiği kaydedilmektedir. Batı kaynaklarında şehrin adı Mamora şeklinde geçmektedir. Muvahhid Sultanı Abdülmü'min, ihtiyaç duyduğu 120 gemiyi inşa etmek için Ma'mûre'ye bir tersane kurmuş, bu tersane sayesinde şehir, Avrupalı tâcirlerin ülkelerinden getirdikleri ticaret mallarını Fas'ın mallarıyla değiştirdikleri küçük bir merkeze dönüşmüştür. Ma'mûre'nin bu refah dönemi uzun süreli olmamış ve şehir Merînî Sultanı Ebû Saîd Osman'a muhalefet eden Sa'dîler tarafından yıkılmıştır. Bu tarihten X. (XVI.) yüzyıla kadar Mehdiye hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Şehir, müslümanların Endülüs'ten uzaklaştırılma sürecinde Avrupalılar'ın en çok sahip olmak istedikleri yerlerden biri olmuştur.

Sebû ırmağının ağzına bir kale yaptırmak isteyen Portekizliler 921 (1515) yılında savaşız bir şekilde Ma'mûre'yi ele geçirdiler ve buraya San Jean de Mamoura adını verdikleri bir kale inşa ettiler. Ancak bir süre sonra Sa'dîler, Portekiz askerlerini öldürerek kaleyi ve şehri ele geçirdiler. Hasan el-Vezzân (Afrikalı Leon) savaş sırasında şehirde bulunduğunu ve savaşta hristiyanların tamamına yakınının öldürüldüğünü kaydeder.

Ma'mûre, X. (XVI.) yüzyılda Atlantik kıyısında korsanlık yapan Avrupalılar'a sığınak oldu. 1610'da Arâiş'i (Larache) işgal eden İspanya, Hollanda'nın ele geçirmek için hazırlık yaptığı Ma'mûre Limanı'na Amiral Luis Fajardo kumandasındaki donanmasını gönderdi. 1023'te (1614) İspanyol birlikleri limana çıktı. İspanyollar, San Miguel de Ultramar adını verdikleri şehre 1500 askerden oluşan kuvvetli bir garnizonu yerleştirdiler, bir süre sonra da çekildiler.

Bu dönemde Selâli el-Ayyâşî adlı bir kişinin önderliğinde gönüllü birlikler oluşturan müslümanlar, İspanyollar tarafından işgal edilen Atlantik sahilindeki şehirleri geri almak için yoğun gayret sarfettiler. Müslümanların 1628, 1630 ve 1647 yıllarında önemli saldırılarına rağmen bölgede İspanyol işgali altmış yedi yıl sürdü. 1092'de (1681) Ma'mûre'yi ele geçirmeyi başaran Filâlî Sultanı Mevlây İsmâil şehre Mehdiye adını verdi. Ma'mûre adı Selâ ile Vâdisebû arasındaki meşe ormanlarının adı olarak kullanılmaya devam etti. Şehri yönetmek üzere tayin edilen Ali er-Rifî, surlarına giriş kapıları, cami, saray, hamam ve diğer binalar inşa etti. Bugün onun yaptırdığı eserlerden kale duvarı, biri doğuda yer alan iki kapı sur içinde hâlâ ayakta. Kesme taştan inşa edilen bu kapılar basit ve âhenkli çizgileriyle Selâ Tersanesi kapılarını ve Muvahhidler zamanında Rabat'ta yapılan kale kapılarını hatırlatmakta, harabe halindeki diğer binalar dışında Ali er-Rifî'nin evi, İspanya Moresk üslûbundaki hamam, sarnıçlar, hapishane ve cami tarihî şehrin mimari yapısına büyük zenginlik kazandırmaktadır.

1911 yılında Fransızlar tarafından işgal edilen Mehdiye'nin adı 1932'de Fransız Mareşal Lyautey'in adına izâfeten Port Lyautey olarak değiştirilmiş. Fas'ın bağımsızlığa kavuştuğu 1956 yılında tekrar eski adını almıştır. Günümüzde Batı Fas eyaletinin Benî Ahsen idarî bölümü içinde küçük kasabalardan biri olan Mehdiye yaz aylarında çok turist çekmektedir. Halen Atlantik'ten yapılan balıkçılık ve madenlerin deniz yoluyla taşımacılığında önemli yeri olan bir limana sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şerîf el-İdrisî, *La géographie d'Edrisi* (trc. P. A. Jaubert), Amsterdam 1975, s. 225; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 229; Abdülvahid el-Mer-râküşî, *el-Mu'cib fi telhîsi aḥbâr'l-Mağrib* (nşr. M. Saîd el-Uryân), Kahire 1383/1963, s. 169, 246-247, 272, 274, 294; İbn Saîd el-Mağribî, *Kitâbü'l-Bedî'* (trc. E. Fagnan, *Extraits inédits relatifs au Maghreb* içinde), Alger 1924 → (ed.

Fuat Sezgin), Frankfurt 1993, s. 14; İbn Zübnül, *Tuĥfetü'l-mülûk* (a.e. içinde), s. 166; Hasan el-Vezzân, *Vaşfû İfrîkiyye*, s. 210-213; Zeyyânî, *et-Tercümânetü'l-kübrâ fi ahbâri'l-ma'mûr berren ve bahren* (trc. Abdülkerîm el-Filâlî), Rabat 1412/1991, s. 80; E. Reclus, *Nouvelle géographie universelle: Afrique septentrionale*, Paris 1886, XI, 727-728; J. Brignon v.dğr., *Histoire du Maroc*, Paris 1967, s. 230; Sıddîk İbnü'l-Arabî, *Kitâbü'l-Magrib*, Beyrut 1404/1984, s. 188-189; J. M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge 1987, s. 222, 232; Hüseyin Münis, *Târîhu'l-Magrib ve ĥadâretüh*, Beyrut 1412/1992, II/3, s. 210; Ch. Picard, *L'océan atlantique musulman de la conquête arabe à l'époque almohade*, Paris 1997, tür.yer.; *Kâmûsü'l-a'lâm*, IV, 4498; E. Lévi-Provençal, "al-Mahdiya", *EP* (Fr.), V, 1236.



AHMET KAVAS

MEHDİYE (المهدية)

Tunus'un Akdeniz sahilinde tarihî bir şehir.

Tunus'un doğu sahilinde Akdeniz'e doğru küçük bir çıkıntı şeklinde uzanan kayalık yarımada'nın (İfrîkiye burnu) üzerinde kurulmuştur. Adını ilk Fâtîmî halifesi Ubeydullah el-Mehdî'den alır. Tutuklu bulunduğu Sicilmâse'den kaçarak Kayrevan şehrine gelen ve buradaki Sünnîler'le Hâricîler'in baskısından kurtulmak için Tunus şehriyle Kartaca arasındaki sahil şeridinde güvenli bir yer arayan Ubeydullah el-Mehdî, Tunus şehriyle Trablusgarp arasında sadece deniz yoluyla ulaşılabilen bu yarımada'yı Mısır seferi için uygun bularak Mehdiye'nin temellerini attı. Başşehir Tunus'un 230 km. güneyinde denize doğru 500 m. genişliğinde, 1.500 m. uzunluğunda bir çıkıntı yapan bu kayalık yarımada üzerinde önce surlarla çevrili bir kale inşa edildi. Kaleye biri denize, diğeri karaya bakan iki büyük kapıdan giriliyor, Ubeydullah el-Mehdî'nin sarayı kalenin içinde yer alıyordu. Anakara tarafında Berberîler'in gönlünü almak için eski bir Berberî kabilesinin adının verildiği Zevîle adlı başka bir mahalle kuruldu. İnşası 8 Şevval 308 (20 Şubat 921) tarihinde tamamlanan şehir Şiîler için güvenli bir sığınak olmuştu. Kalenin etrafı 8,30 m. yüksekliğinde surlarla çevrildi. Surların üstünde on altı kule bulunuyordu. Halifelüğünün ilk altı yılını Kayrevan'da, geri kalan on dokuz yılını Mehdiye'de geçiren Ubeydullah el-Mehdî 322'de (934) vefat ettiğinde buraya defnedildi.

Mehdiye'nin ortasında kayaların oyulmasıyla oluşan mendirek küçük gemiler için içeri girmesine imkân veriyordu. Gü-

ney tarafında dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı şehri koruyacak ve büyük ticaret gemilerinin yaklaşmasına imkân verecek bir limanla bir tersane yapıldı. Buraya İskenderiye, Suriye, Sicilya, İspanya ve diğer yerlerden gemiler gelmeye başladı.

Pîrî Reis'in bildirdiğine göre Mehdiye halkı şehri tahrip etmelerinden endişe ettikleri mühtedîleri sur içine almıyor ve girenleri de çıkarıyorlardı. Mehdiye tarih boyunca hiçbir zaman büyük insan kitlelerini barındırmadı. Burada ticarî faaliyette bulunan ahalinin çoğunluğu daha ziyade Zevîle mahallesinde oturuyor, gündüzleri kale içindeki iş yerlerinde çalışıp akşam evlerine dönüyordu.

Hâricî Ebû Yezîd en-Nükkârî'nin 332 (943-44) yılında Fâtîmîler'e karşı başlattığı büyük harekât sırasında Mehdiye, Fâtîmî Halifesi Kâim-Biemrillâh için güvenli bir sığınak oldu. İfrîkiye'nin bütün şehirleri Ebû Yezîd'in eline geçtiği halde Mehdiye sekiz ay boyunca direndi (333/944-45). Kâim-Biemrillâh kuşatma esnasında vefat edince yerine geçen oğlu İsmâil Mehdiye'yi başarıyla savundu. Çekilmek zorunda kalan ve ardından yakalanan Ebû Yezîd aldığı yaralar yüzünden ölünce teşhir için Mehdiye'nin ana giriş kapısına asılmıştı. Mehdiye'yi savunduğu için kendisine Mansûr-Billâh lakabı verilen İsmâil, Kayrevan çevresindeki Sabra'da Mansûriye adıyla yeni bir şehir kurarak Mehdiye yerine burayı başşehir yaptı (Safer 337 / Ağustos 948). Mısır'ın Fâtîmîler tarafından 358'de (969) fethinden birkaç yıl sonra Muiz-Lidînillâh'ın Kahire'ye gidişine kadar Mehdiye'nin başşehir olarak kaldığı da rivayet edilir. Muiz-Lidînillâh Mısır'a giderken İfrîkiye valiliğini Zirîler'den Bulukkîn b. Bâdîs'e bırakmıştı.

Mehdiye'deki Fâtîmî hâkimiyeti Zirî hânedanının bağımsızlığını ilân ettiği 1048 yılına kadar devam etti. Bu duruma kızan Fâtîmîler, daha önce Arap yarımadasından getirip Yukarı Mısır'a yerleştirdikleri bedevî Arap kabilesi Benî Hilâl'i Kayrevan üzerine sevkettiler. Zirî Sultanı Muiz b. Bâdîs, bu akın yüzünden Mansûriye'yi terk ederek daha iyi korunma imkânı olan, oğlu Temîm'in vali bulunduğu Mehdiye'ye sığındı (449/1057).

1087 yılında Mehdiye bir süre için Pizalı ve Cenevizli korsanların eline geçti. Sicilya'yı zapteden Normanlar'ın 1148-1160 yıllarında Tunus'un doğusundaki sahil şehirlerine saldırdıklarında ilk aldıkları şehirlerden biri de Mehdiye idi. Zirî hânedanının son emîri Hasan b. Ali es-Sanhâcî,

Normanlar şehri ele geçince Benî Hilâl Emîri Muhriz b. Ziyâd'a sığındı. Emîr Hasan ardından Muvahhidler'in kurucusu Abdülmü'min el-Kûmî'den yardım istedi. Abdülmü'min yedi ay süren bir muhasaradan sonra 555'te (1160) Mehdiye'yi Normanlar'dan geri aldı.

Muvahhidler döneminde Mehdiye'nin idaresini üstlenen Muhammed b. Abdülkerîm er-Recrâcî bağımsızlığını ilân ederek halife unvanını kullanmaya başladı. 584'te (1188) Benî Gâniye'den Yahyâ b. Gâniye tarafından zaptedilen şehir 602 Cemâziyelâhîrine (Ocak 1206) kadar Benî Gâniye'nin elinde kaldı. İfrîkiye'nin bu bölgesinde çıkan karışıklıklar yüzünden Muvahhidler şehre Hafsî hânedanına mensup bir vali tayin ettiler. Daha sonra da Tunus'taki Hafsî sultanının oğullarından biri Mehdiye'nin idaresine memur edildi. 748'de (1347) Merînî Sultanı Ebû'l-Hasan şehri ele geçirdiyse de 754 (1353) yılında Hafsî sultanı tarafından tekrar geri alındı.

Mehdiye VII. (XIII.) yüzyıldan itibaren deniz korsanları için bir sığınma yeri oldu. Cenevizli, Sicilyalı, Fransız ve Aragonlu hıristiyanlar, 792'de (1390) Bourbon dükünün kumandasındaki bir donanmayla şehri bir ay müddetle kuşattıysa da Hafsî Valisi Ebû'l-Abbas'ın güçlü savun-

Mehdiye'den bir görünüş

